

УДК 342.4(477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.3.2>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ОНОВЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Гриняк Андрій Богданович,

orcid.org/0000-0002-9466-8014

доктор юридичних наук, професор,

дійсний член (академік) Національної академії правових наук України,

заслужений юрист України,

головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України



У статті досліджено конституційне оновлення як ключову передумову повоєнного відродження України в умовах трансформації державності, суспільства та правової системи. Обґрунтовано, що після завершення російсько-української війни Конституція України має стати не лише гарантом стабільності конституційного ладу, а й стратегічною основою модернізації держави відповідно до сучасних викликів і європейського вектора розвитку. Доведено, що оновлення Основного Закону повинно здійснюватися шляхом розвитку його положень із дотриманням фундаментальних конституційних цінностей – верховенства права, демократії, народовладдя, прав людини та європейського вибору України.

Особливу увагу приділено необхідності конституційного закріплення української національної ідентичності, удосконалення системи стримувань і противаг між гілками державної влади, зміцнення незалежності судової влади та розвитку місцевого самоврядування. Проаналізовано основні напрями вдосконалення конституційних засад національної безпеки, забезпечення європейської та євроатлантичної інтеграції, а також обґрунтовано пріоритетне значення людського капіталу, науки, освіти, медицини й соціального захисту як фундаменту повоєнного розвитку держави.

Окрему увагу приділено конституційно-правовим засадам реінтеграції деокупованих територій, можливості застосування механізмів перехідного правосуддя та індивідуалізації конституційно-правових обмежень щодо осіб, діяльність яких була пов'язана з окупаційними адміністраціями або становила загрозу національній безпеці України. Наголошено, що такі обмеження повинні відповідати принципам верховенства права, пропорційності, індивідуальної відповідальності та судового контролю.

Зроблено висновок, що повоєнне конституційне оновлення має стати не ревізією чинної Конституції України, а її еволюційним розвитком, спрямованим на формування ефективної моделі демократичної, правової, соціальної та європейської держави, здатної забезпечити сталий розвиток, національну єдність, безпеку та успішне повоєнне відродження України.

Ключові слова: Конституція України, конституційне оновлення, повоєнне відродження, конституційна реформа, українська національна ідентичність, національна безпека, перехідне правосуддя, деокуповані території, європейська інтеграція, верховенство права.

Hryniak Andrii. Constitutional Renewal as the Foundation of Ukraine's Post-war Recovery

The article examines constitutional renewal as a key prerequisite for the post-war recovery of Ukraine in the context of the transformation of statehood, society, and the legal system. It substantiates that, following the end of the Russian-Ukrainian war, the Constitution of Ukraine should serve not only as a guarantor of constitutional stability but also as a strategic foundation for the modernization of the state in accordance with contemporary challenges and the European vector of development. It is argued that the renewal of the Basic Law should be carried out through the further development of its provisions while preserving the fundamental constitutional values of the rule of law, democracy, popular sovereignty, human rights, and Ukraine's European choice.

Particular attention is paid to the constitutional consolidation of Ukrainian national identity, the improvement of the system of checks and balances among the branches of government, the strengthening of judicial independence, and the further development of local self-government. The article analyzes the principal directions for improving the constitutional foundations of national security, ensuring European and Euro-Atlantic integration, and substantiates the priority role of human capital, science, education, healthcare, and social protection as the cornerstone of Ukraine's post-war development.

Special emphasis is placed on the constitutional and legal framework for the reintegration of de-occupied territories, the implementation of transitional justice mechanisms, and the individualization of constitutional and legal restrictions applicable to persons whose activities were associated with the occupation administrations or posed a threat to Ukraine's national security. It is emphasized that such restrictions must comply with the principles of the rule of law, proportionality, individual responsibility, and judicial oversight.

The article concludes that post-war constitutional renewal should not amount to a revision of the current Constitution of Ukraine but rather to its evolutionary development aimed at establishing an effective model of a democratic, rule-of-law, social, and European state capable of ensuring sustainable development, national unity, security, and the successful post-war recovery of Ukraine.

Key words: *Constitution of Ukraine, constitutional renewal, post-war recovery, constitutional reform, Ukrainian national identity, national security, transitional justice, de-occupied territories, European integration, rule of law.*

Повоєнне відродження України тісно пов'язане з процесами глибокого переосмислення засад української державності, конституційних цінностей та правових механізмів організації влади. Історично так складається, що після серйозних суспільних потрясінь держави або переживають кризу старих моделей управління, або ж на базі нових суспільних договорів закріплюють оновлені моделі управління, які визначають їх майбутнє на десятиліття вперед. Україна сьогодні, демонструючи стійкість усіх суспільних інституцій, напроцьовує власний унікальний шанс сформулювати новий конституційний порядок.

Конституція України 1996 року, будучи фундаментом української незалежності, суверенітету та стійкості, довела свою життєздатність в умовах захисту від воєнного вторгнення значно більшого в усіх аспектах ворога. Навіть в таких непротиставлених умовах повномасштабної війни Конституція забезпечила безперервність державної влади, стабільність правопорядку та збереження демократичних інститутів.

Звідси слушним є питання стосовно того, чи вже вичерпала Конституція України 1996 р. свій потенціал, чи достатньо тих конституційних механізмів, які були сформовані в умовах мирного часу, для забезпечення розвитку України після перемоги?

Видається, що відповідь на поставлене питання полягає не у зміні фун-

даментальних цінностей Основного Закону, а у його змістовному оновленні відповідно до нових суспільних реалій. З цього приводу доцільно навести твердження, що «змінюється і старіє все: і соціум, і людина, і закони, зокрема, й Конституція. Останні можна і треба коригувати, вдосконалювати. Однак тут доцільно дотримуватися старого принципу – «festina lente» («поспішай повільно»)» [1, с. 22].

Передусім йдеться про конституційне закріплення нової української політико-правової доктрини, в основі якої мають бути свобода, справедливість, безпека та національна єдність. Саме ці цінності повинні визначати подальший розвиток держави та її правової системи. Виходячи із окреслених цінностей правова система України має продовжувати ґрунтуватися на захисті прав людини, принципах верховенства права, свободи й рівності, захисту сім'ї, громади, титульної української нації та національних меншин. Найважливішим для нації є «збереження її культурно-мовної самобутності та ідентичності у формі, властивій саме цій нації, тобто у вигляді реалізації національної ідеї» [2, с. 108].

З цього приводу слід наголосити на необхідності належного конституційного закріплення питання української національної ідентичності. Зокрема заслуговує уваги прийнятий у 2022 році Закон

України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Зважаючи на положення цього надважливого законодавчого акта, на закріпленні в ньому дефініції, принципи національної та громадянської ідентичності, настав час для зміщення акцентів на конституційному рівні з категорій «Український народ», «народ України» в бік нормативного закріплення категорії «Українська нація», питань її подальшої консолідації і всебічного розвитку, що є принципово важливим для осмислення природи української державності та національної ідентичності. Підтвердженням наведеного слугує затверджена Постановою Кабінету Міністрів України Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 р., якою визначено, що існування та процвітання України неможливе без загального усвідомлення громадянами своєї національної та громадянської ідентичності.

В правовій доктрині сучасна українська нація трактується як «поліетнічна, відкрита спільнота, яка історично складалася на теренах України та усвідомлює себе українським народом, тобто етнічно однорідна спільнота громадян української національності, що проживають на теренах України» [3, с. 4]. Головна роль в усвідомленні себе членом спільноти громадян української національності відіграє освіта, спрямована на національно-патріотичне виховання. Особливо актуальною проблема формування національно-патріотичного виховання молоді постала в сучасних умовах збройної агресії росії та необхідності врахування цих ризиків у майбутньому. Зокрема, виникають проблеми з реалізацією вимог ст.ст. 10, 11 Конституції України, де питання мовно-культурного простору та його нормативно-правового забезпечення вказує на потребу задіяння особливого правового інструментарію відновлення правди, створення гарантій неповторення конфлікту на деокупованих територіях саме за мовною чи культурними ознаками [1, с. 253–254].

В рамках повоєнного відродження України потребують переосмислення

й окремі інституційні засади організації влади. Зокрема, незалежна, суверенна Україна як повноправний член Європейського Союзу та НАТО повинна мати сильні державні інститути. Необхідним є подальше удосконалення механізму стримувань і противаг, посилення парламентського контролю, гарантій незалежності судової влади та розвитку місцевого самоврядування. Саме від ефективності нормативного забезпечення цих політико-правових інститутів залежить дієвість взаємодії держави і суспільства. Недарма з цього приводу в правовій доктрині наголошується, що «конституція за визначенням покликана сприяти збалансованості роботи державного механізму, розподілу владних повноважень, що є необхідною умовою для ефективного зміцнення основ громадянського суспільства, побудови правової держави, розвитку механізмів узгодження інтересів різних соціальних груп, зниження ідеологічної конфронтації» [4, с. 7].

Саме зараз Україна виборює унікальний шанс вирішити одну з ключових політичних проблем – проблему дисбалансу у системі державної влади, зважаючи, що Конституція України «повинна забезпечувати суспільний поступ і зумовлений ним державно-правовий розвиток» [5, с. 5]. Із моменту проголошення незалежності України не припиняються суперечки з приводу взаємодії парламенту, президента та уряду, що відображалось у перегляді сфер їх компетенції та відповідальності. Постійним напруженням всередині державної влади характеризувалися відносини між парламентом та президентом, президентом та урядом, парламентом та урядом та навіть урядом і судовою владою. Причому це напруження не просто генерувалось всередині самої державної влади, а й екстраполювалась на все суспільство та на всі суспільні відносини [6, с. 59]. Прикладами нехтування конституцією можуть виступити факти впливу на органи влади усіх рівнів такого допоміжного органу при Президентові України, як Адміністрація, Секретаріат, а нині – Офіс Президента України.

З цього приводу доречним видається твердження, що «негаразди для права і для конституції починаються тоді, коли

політика підмінює право, і вже не конституційні норми впливають на регулювання політичних відносин, а політичні відносини використовують конституційні норми у власних цілях» [7, с. 297]. Прикладами останнього можуть слугувати зміни до Конституції України щодо форм правління від парламентсько-президентської до президентсько-парламентської і навпаки. Зокрема, якщо Конституція України 1996 р. дала можливість вийти з перманентної кризи між парламентом та президентом, то зміни до Конституції України 2004 р. знову повернули це протистояння, розташувавши з одного боку парламент та сформований парламентською більшістю уряд, а з другого – президента [7, с. 299]. З чого можемо зробити висновки, що будь-які конституційні зміни повинні бути викликані об'єктивними потребами, а не політичними інтересами правлячої еліти.

Внесення змін до Конституції України є логічним процесом подолання наслідків хвороби багатовекторності виконавчої влади, направленим на вирішення проблеми стабільності політичної системи держави. Як видається, вирішення на стратегічному рівні цього завдання забезпечить і баланс гілок влади, оскільки жодна з багатостраждальних реформ судової гілки влади не буде ефективною без подолання багатовекторності виконавчої влади, яку у вітчизняній і зарубіжній політології ознаменували як напівпрезиденталізм або семіпрезиденталізм [8, с. 18]. Симптоматика хвороби напівпрезиденталізму зводиться до описаної в психології теорії когнітивного дисонансу у сенсі одночасної орієнтації на повністю протилежні політичні моделі (чергування парламентської і президентської форм правління, або ж до поділу влади між президентом і прем'єр-міністром). Зважаючи на це, процес інституціоналізації влади потребує серйозних підходів. Правила повинні встановлюватися виважено і надовго, оскільки зараз відбудеться повне перезаснування держави й ефективна конституційна модель організації влади – це та матриця, від якої залежить виживання країни [8, с. 492]. Це єдиний варіант напрацювання адекватної з огляду на нову реальність моделі

захисту незалежності та суверенітету держави, здатної до постійної комунікації з громадянським суспільством [1, с. 157], виходячи з загального правила про діяльність органів влади виключно в спосіб, передбачений законом.

Нових конституційних підходів потребує питання національної безпеки і оборони. Події останніх років довели, що безпека є не лише військовою категорією. Це також інформаційна безпека, кібербезпека, демографічна стійкість, енергетична незалежність, захист критичної інфраструктури та здатність держави ефективно реагувати на нові виклики. Національна безпека і оборона пов'язані зі здатністю держави виявити та в подальшому усунути потенційні загрози державності, суспільству, громадянину, його національній ідентичності. Зважаючи на це, при формуванні власної системи оцінки зовнішніх та внутрішніх загроз держава закладає потенційні інструменти їх усунення і подолання, виходячи насамперед із національних інтересів, які охоплюють потреби українського народу в збереженні та розвитку української державності та національних цінностей. Відповідно, забезпечення національної безпеки і оборони пов'язано з усуненням загрози українському народові та його національним інтересам, одним із основних складників якої є державна безпека. Рівень безпеки держави зростає за умови приєднання цієї держави до системи колективної безпеки. У такому разі система національної безпеки виступає як елемент (підсистема) системи колективної безпеки [9, с. 27]. З огляду на це, важливим завданням доктрини національної безпеки і оборони України є напрацювання механізму функціонування в межах цієї надскладної системи колективної безпеки. Тому повоєнна Конституція України повинна більш чітко визначити стратегічні пріоритети національної безпеки та механізми їх забезпечення. Серед них – незворотність європейської та євроатлантичної інтеграції, захист державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності та реінтеграція деокупованих територій. Недарма з цього приводу наголошується, що система забезпечення національної безпеки детермінована різ-

номанітними факторами – економічними, політичними, соціальними, які у своїй єдності й взаємозв'язку утворюють усю складність і багатоплановість процесів, які в ній протікають [10, с. 453].

Окремий блок конституційних змін повинен стосуватися людського капіталу. Майбутнє України залежить від того, чи зможемо ми створити належні умови для розвитку людини. Саме тому до конституційних пріоритетів повоєнної держави повинні належати розвиток науки, освіти, медицини, підтримка сім'ї та створення умов для повернення українців, які були змушені залишити Батьківщину через війну.

Слід закріпити на конституційному рівні положення, що саме людський капітал є основним національним багатством держави. Саме людський капітал зумовлює ефективність і конкурентоспроможність економіки, можливості створення високоякісних товарів та послуг, темпи науково-технічних змін. Недарма економічно розвинені країни світу так бережно відносяться до людського ресурсу, який є основним стратегічним багатством держави, визначальним фактором інноваційного розвитку. Тому Україні для забезпечення пріоритетних національних інтересів у період повоєнного відродження вкрай потрібно акцентувати увагу на відновленні науки, освіти і медицини за рахунок законодавчого, правового і фінансового забезпечення високого соціального статусу науковців, освітян і лікарів. Наука, освіта, медицина – це три наріжні камені майбутнього фундаменту відродження країни, без яких неможлива відбудова і подальший розвиток української держави, зміцнення інтелектуального потенціалу українського народу, його національної ідентичності, добробуту і благополуччя [1, с. 59–60].

Безсумнівним щодо цього є твердження, що повоєнне відродження України має не просто відбудовувати втрачене, а формувати українську економіку і суспільство на новій, сучасній, реконструктивній основі. Правова система, її інститути та регуляторні акти можуть відкривати простір для перетворювальної інноваційної діяльності, можуть бути до неї нейтральними, або створювати перепони, консервувати структури, які не від-

повідають новим реаліям. Це значно підсилює актуальність проблем правового забезпечення повоєнного економічного і суспільного розвитку [1, с. 181]. Економічна система суспільства розбудовується таким чином, щоб забезпечити кожній особі належні економічні умови та можливості для гідного людини існування, коли людина здатна користуватись всією сукупністю наданих їй конституцією прав [7, с. 261].

Відповідно реалізація соціальної функції Конституції України тісно пов'язана з гарантуванням громадянам держави не лише стану захищеності їхніх соціальних прав, а й покладення на органи державної влади та місцевого самоврядування обов'язку щодо їх забезпечення. Зокрема ст. 46 Конституції України на органи влади покладено безпосередній обов'язок щодо забезпечення соціального захисту громадян у випадках повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачено обов'язок держави забезпечити соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

Варто наголосити, що передбачені статтями 17 і 46 Конституції України види соціального захисту мають різну конституційну природу. Соціальний захист, гарантований статтею 17 Конституції України, є особливим соціальним захистом для спеціальних суб'єктів – громадян України та членів їхніх сімей, які залучені або брали безпосередню участь у виконанні функції держави щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. Право на отримання такого соціального захисту не пов'язане із настанням соціально ризику, як-от: повна, часткова або тимчасова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття чи старість, а прямо пов'язане із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, що не виключає ризику повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, а іноді і найтяжчого наслідку виконання

цієї функції держави – смерті. Саме ступінь та вірогідність настання негативних наслідків для життя і здоров'я Захисника та Захисниці суверенітету і територіальної цілісності України є підставою для виокремлення такого соціального захисту в особливий вид, який за своєю конституційною природою є складником цілісного механізму захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки.

Надзвичайно важливим є й питання конституційних засад реінтеграції деокупованих територій. Повоєнне відновлення повинно передбачати не лише фізичну відбудову, але й відновлення української державності, культури, мови та спільного правового простору. Основний Закон має стати основою цього процесу, гарантом єдності держави та захисту прав кожного громадянина незалежно від місця проживання.

Особливу увагу в процесі повоєнного відродження слід приділити особливостям реалізації прав осіб, які тривалий час перебували під окупацією. Це питання є надзвичайно складним як з правової, так і з моральної точок зору. Україна, будучи демократичною державою, не може застосовувати принцип колективної відповідальності. Кожна особа має оцінюватися індивідуально, з урахуванням конкретної поведінки під час окупації та ступеня її взаємодії з окупаційною владою. З цього приводу доцільно враховувати специфіку статусу злочинця-колаборанта. «Злочинці-колаборанти незвичайні тим, що вони такі ж, як і всі: в них немає кримінальних схильностей, кримінальної субкультури. У них є неправильна ціннісна орієнтація. Деякі з них впевнені, що нічого не зробили» [11].

Зважаючи на це, держава має право і навіть обов'язок застосовувати обґрунтовані конституційно-правові обмеження щодо окремих категорій осіб, діяльність яких становила загрозу національній безпеці України, сприяла окупаційному режиму або була пов'язана з колабораційною діяльністю. Такі обмеження можуть стосуватися права обіймати окремі державні посади, здійснювати функції публічної влади, брати участь у прийнятті рішень, пов'язаних

із забезпеченням національної безпеки та оборони держави тощо. Строки обмеження таких прав можуть сягати до десяти років після деокупації як перехідний період, із можливістю їх скорочення чи продовження. Разом із тим, принципово важливо, щоб такі обмеження ґрунтувалися виключно на Конституції та законах України, відповідали принципам верховенства права, індивідуальної відповідальності, пропорційності та судового контролю. Повоєнна Україна не повинна будуватися на помсті чи дискримінації, її основою має бути справедливість.

Саме тому конституційне оновлення повинно передбачати можливість запровадження спеціальних механізмів перехідного правосуддя, які, з одного боку, забезпечуватимуть притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах проти держави, а з іншого – сприятимуть суспільному примиренню, відновленню довіри та реінтеграції громадян у єдиний український політичний і правовий простір. Йдеться не про обмеження прав жителів деокупованих територій як таких. Навпаки, більшість із них повинні отримати додаткові гарантії захисту своїх прав, підтримку з боку держави та можливість повноцінної участі у відбудові країни. Однак ті, хто свідомо допомагав агресору, займав посади у органах окупаційної адміністрації, повинні усвідомлювати, що демократична держава має право на самозахист, а конституційна демократія не може бути беззахисною перед тими, хто прагнув її знищити.

Підсумовуючи розгляд питання конституційного оновлення як основи повоєнного відродження України слід наголосити, що оновлення Конституції не повинно означати руйнування існуючих засад конституціоналізму в Україні. Навпаки, головним завданням процесу розробки та ухвалення нового суспільного договору є збереження тих цінностей, які дозволили Україні вистояти: демократії, верховенства права, прав людини, народовладдя, європейського та євроатлантичного вибору. Саме тому повоєнне конституційне оновлення повинно стати не ревізією Конституції України, а її розвитком відповідно до нових історичних викликів та нових суспіль-

них потреб. Україна вже довела свою здатність захищати власну державність та суверенітет зі зброєю в руках. Тепер перед нами стоїть не менш відповідальне завдання – створити конституційні засади

держави майбутнього: сильної, справедливої, демократичної та європейської України. Саме така Конституція має стати правовим фундаментом повоєнного відродження нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Правове забезпечення повоєнного відродження України: монографія / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Юрінком Інтер, 2025. С. 22, 253–254, 157, 59–60, 181.
2. Мала енциклопедія державознавства / НАН України Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Довіра; Генеза. 1996. С. 108.
3. Мальський М. Трактуння інтересу як фундаментальної категорії міжнародних відносин. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2006. Вип. 16. С. 4.
4. Лотюк О. С. Перегляд та розвиток сучасних конституцій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 6(68). С. 7.
5. Шаповал В. Основний Закон України і референдум: до питання про «стабільність» конституції. *Право України*. 2000. № 2. С. 5.
6. Савицька О. В. Конфліктогенні фактори функціонування політико-правових інститутів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Юридичні науки*. 2005. Т. 18(57). № 2. С. 59.
7. Політична система: сучасні проблеми розвитку громадянського суспільства і держави: у 2 т. / за ред. О. В. Скрипнюка. К.: Логос, 2010. Т. I: Громадянське суспільство в політичній системі: теоретико-методологічний і конституційно-правовий аспекти дослідження / авт. кол.: О. В. Скрипнюк (кер.), В. В. Медведчук, О. В. Петришин [та ін.]. С. 297, 299, 261.
8. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 18, 492.
9. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. К. : НІСД, 2016. С. 27.
10. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади: монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. С. 453.
11. «235 засуджених колаборантів в Україні перебувають на пробації» – директор Центру пробації. Суспільне. 5 квітня 2023. 15:49. URL: <https://suspilne.media/436287-235zasudzenih-kolaborantiv-v-ukraini-perebuvaut-na-probaci-direktor-centru-probaci/> (дата звернення: 28.06.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 30.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.08.2026



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)